Can

Samuel Vock-Verley
verleysamuel@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
13.10.2026

Önerilen Atıf: Vock-Verley, Samuel (2025). Can. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.a35aa (Erişim Tarihi: 13.10.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Alevi inanç sisteminde “can” kavramı, Fars tasavvuf geleneğinden kaynaklanır. Şiirsel ve mistik literatürde, yaşam ve ruh, aşk ve ilahi olan fikirleriyle ilişkilendirilir. Günümüzde bu kavram özellikle cem ritüellerinde kullanılmaktadır. Aynı zamanda, Alevi derneklerinin çağdaş kimlik ve politik taleplerini yansıtan bir anlam da taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevi Mysticism, Alevi Revivalism, Bektashi, Cem, Deyiş, Environment, Ritüel

Etimoloji ve Tasavvufi Kökenler

Nişanyan’ın etimolojik sözlüğüne göre “can” kelimesi, “yaşam” anlamına gelen Farsça *jān* sözcüğünden gelir ve bu da, “ruh” anlamına gelen Sanskritçe *vyāna* sözcüğünden türetilmiştir. Türk ve Fars tasavvuf edebiyatında *can* kavramı, Kur’an kaynaklı Arapça *ruh* kavramına ek olarak, “bedene canlılık kazandıran unsur”u adlandırmak için kullanılmıştır (Uzun 1993). Divan edebiyatında *can*, etten ve deriden oluşan maddi bedene yaşam veren, görünmez ve maddesel olmayan bir unsur olarak kabul edilir. Bu şiirlerde *can*, aynı zamanda sevgiliden sevgiliye “Ey can” hitabında

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

olduğu gibi aşk duygusunu da besleyen bir bileşen olarak görülür. Tasavvuf terminolojisinde, örneğin Mevlana'nın *Mesnevi*'sinde, insanın doğumla birlikte ortaya çıkan ve ilahi kökenini nübüvvet nurunda bulan ebedi ruhunu tanımlamak için de kullanılmıştır. Sufi eserlerde *can* kelimesi zaman zaman Allah, Peygamber Muhammed, sufi şeyhi ya da melekleri ifade etmek için de kullanılmıştır. Bu nedenle Mevlevi ve Bektaşi tarikatı dervişleri birbirlerine hitap ederken bazen bu terimi kullanmışlardır. Günlük yaşamda ise Türkçedeki *can* kelimesi oldukça yaygın bir biçimde kullanılır: *canlı* ("yaşayan, hayat dolu") sözcüğünde ya da sevgi ifadesi olarak kullanılan *canım* ("canım, hayatım") gibi.

Alevi Edebiyatı ve Ritüellerinde "Can"ın Kullanımı

Can kavramı, Alevi kaynaklarında, özellikle Bektaşilerde nefes, Alevilerde ise deyiş olarak bilinen ilahilerde yer bulmuştur (Gül 2021). Günümüzde ise bu terim ağırlıklı olarak cem ritüellerinde kullanılmaktadır: Dede veya ana genellikle topluluğa canlar şeklinde hitap eder. 1990'lı yıllarda, modern ve kentli cemevlerinin inşasıyla birlikte bu ritüelin yeniden canlanmasını sağlayanlar, her Perşembe akşamı düzenlenen bu ritüelden sorumlu hâle gelen Alevi dernekleri olmuştur. Bugünün çağdaş Aleviliğinde canlar terimi artık geleneksel olarak var olan usta-mürid (öğrenci) hiyerarşisinin aksine daha yatay bir ilişki biçimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Kimlik tartışmaları bağlamında, can kavramının ritüel kullanımı, Alevi derneklerinin Türkiye'deki çoğunluk Sünni İslam'dan kendilerini ayrıştırma çabalarında bir argümana dönüşmüştür. Bu kavram, özellikle kadın ve erkek arasında eşitlik söylemlerinin simgesine dönüşmüş; ancak yine de bu topluluklardaki mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görünmez kılan yaygın bir söylem olarak da eleştirilmiştir (Nimet 2016).

Doğa, Can ve Çağdaş Animizm Yorumları

2000'li yılların başından itibaren, yeniden anlamlandırılmış Alevi can kavramı, özellikle Dersim'deki doğayı tahrip eden ve sömürüye dayalı sanayi projelerine karşı yürütülen çevre mücadelelerinde yeni bir kullanıma kavuşmuştur. Bazı Aleviler, artık dünyadaki her bir "yaşam-ruhu"nun (can)

varlığına duyarlılık anlamında bir tür "animizm" savunmaktadır. Bu yeniden yorumlanan perspektife göre, insanlar bir "yaşam-ruhu"ndan oluşur ve bu soyut ilke hayvanlar, bitkiler hatta mineraller gibi insan dışı varlıklarla paylaşılan ortak bir özdür. Bu aktivistler, tasavvuf düşünürü İbn Arabi'nin Vahdet-i Vücud (varlığın birliği) teorisini siyasal bir şekilde yeniden yorumlayarak, doğadaki tüm canlı varlıkları kutsal kabul ederler ve bu varlıkların her türlü sömürüden korunması gerektiğini savunurlar.

Sonuç

Can kavramı, Alevi mistik şiirsel geleneğinin hem sözlü hem yazılı bir parçasıdır. Aynı zamanda esnek, değişime ve yeniden yorumlanmaya açık bir kavram olup, Alevi derneklerinin elinde bir öz-temsil aracı, yani politik bir enstrüman hâline gelmiştir. Uzun bir süre boyunca daha çok ilahi kökenli insan ruhunu ifade etmek için kullanılan bu terim, artık çevre mücadeleleri bağlamında insan dışı canlı varlıkları da kapsayacak biçimde genişlemiştir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Gül, İbrahim. 2021. "Alevi İnancında Can, Ruh Kavramı ve Nefsin Eğitimi." *Folklor/Edebiyat* 27: 211-228.

Nimet, Okan. 2016. *Canların Cinsiyeti: Alevilik ve Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzun, Mustafa İsmet. 1993. "Can." In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 138-139. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi'nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir